

KUŞADASI TARİKATLARI-TEKKELERİ ve DERGAHLARI

Kuşadası Türk egemenliğine girdiği andan itibaren çeşitli tarikatlarında dergah veya tekke açtıkları merkezlerden biri olmuştur. Anadolu'nun değişik bölgelerinde başlayan kervan yollarının Kuşadası limanında son bulması ve deve ve katırlarla getirilen malların Kuşadası limanı yoluyla ihraç edilmesi ve Kuşadası limanından alınan ticaret mallarının yine bu kervanlarla Anadolu içlerine taşınmasından dolayı Kuşadası kervan yollarının kesiştiği bir noktada yer almaktaydı. Büyük Selçuklu imparatorluğu zamanında ortaya çıkan kervansaray sistemi Osmanlı'da geliştirilerek devam etmiş bir koruma ve barınma sistemi idi. Şehrin ana kervanlarına ulaşan kervan yolları üzerinde de çeşitli hanlar, tekkeler ve zaviyeler de inşa edilmiş ve kervancıların ve yolcuların konakladığı ve hizmet aldığı yerler olmuştur. Bilhassa dergâh ve zaviyeler bu kervan yolları üzerine inşa edilir, bazıları ise dağ başlarında, tepelerde, kuş uçmaz-kervan geçmez yerlerde yapılır ve halka hizmet sunarlardı. Bu dergah, tekke ve zaviyelerde sadece dini eğitim verilmez, ahlaki telkin, esnaflık kuralları, milli duygular öğretilir, musiki ve güzel sanatlar eğitimi verilir, ziraat usulleri ve bitki türleri hakkında tatbiki bilgilerle müritler eğitilirdi. Bu nedenle her tekkenin ve dergâhın mutlaka bir mutfağı, bostanı, tarlaları ve binalar topluluğundan oluşan merkezleri olurdu. Bu yerler bir nevi günümüzün konservatuarları, güzel sanatlar akademileri, ziraat ve botanik fakülteleri, eğitim kurumları olarak vazife görürlerdi. Bu yerler aynı zamanda Türk-Müslüman toplumunun irşad edildiği yani eğitildiği ve toplum kurallarının öğretildiği hayat okullarıydı. Türklerin Anadolu'ya geldiklerinde getirdikleri değişik tarikatlar vardır. İslamiyet'in kabulü ile ortaya çıkan bu tarikatlar 9.ve 10. yüzyıllarda yaygınlaşmış, 11.ve 12. yüzyıllarda geniş coğrafyalarda teşkilatlanmaya başlamış ve yukarıda anlattığımız kurumlara dönüşmüştü. Horasan erenleri ekolü adını verdiğimiz ve Pir-i Türkistani Hoca Ahmet Yesevi hazretleri tarafından diyar-ı Rum'a (Anadolu'ya) gönderilen ve Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük rol oynayan bu katalizör dervişler tarihimizde Gazıyan-ı Rum, Ahiyan-ı Rum ve Bacıyan-ı Rum olarak bilinirler. 11. ve 12. Yüzyıllarda Anadolu'da bu erenlerin pirleri olarak Hacı Bektaş-i Veli, Mevlana Celaleddin-i Rumi, Hacı- Şaban-i Veli ve Ahi Evran Hazretlerini görmekteyiz ve bunlar aynı zamanda Bektaşî, Halveti, Mevlevî tarikatlarının kurucu pirleri ve ilk şeyhleridir. Hacı Bektaşî Veli Nevşehir Hacı Bektaş bölgesinde, Şaban-i Veli Kastamonu'da, Mevlana Hazretleri Karaman ve Konya'da ve Ahi Evran hazretleri Kırşehir'de tekkelerini kurmuşlar ve halkı eğitmeye başlamışlardı. Ahi Evran hazretleri aynı zamanda dünyanın ilk esnaf örgütlenmesi olan ve Türklere özgü lonca sistemi ile çalışan " Ahilik Teşkilatı "nın kurucusudur. Kuşadası'nın 1413 yılında Çelebi Mehmet tarafından Osmanlı hakimiyetine katılmasından yaklaşık 200 yıl öncesinde Türkler Ayasuluk adıyla anılan Selçuk, Birgi, İzmir ve Aydın civarında yerleşik hayata geçmişler ve sürekli fetihlerle hakimiyet alanlarını genişletmekte idiler.

Anadolu'da yaygınlaşan ve her bölgede dergâh, zaviye ve tekkeler açan bu Türk tarikatlarının bağlı olduğu ana merkezler vardı ve bu merkezlerde her tarikatın bir merkez tekkesi yani “ asitanesi” bulunurdu. ¹ Bu Asitane merkez kurum olarak kabul edilir, bu kurumu bir postnişin yani tarikat piri idare eder ve Anadolu'daki tüm şubeler bu merkeze bağlı olarak çalışırlardı. Bu merkez asitaneler genellikle şehir dışına yapılırlar ve binalar topluğundan oluşurdu. Geniş bahçe ve bostanları, çeşitli vakfiyeleri, gelir kaynakları olan bu tarikat merkezlerinde mutlaka bir mutfak, derviş hücreleri, zikir yapılan semahane, pir evi, eğitim hücreleri, sanat atölyeleri, şifahane, misafirhane, cami, küçük mezarlık yani hazire, vb yapılar bulunur ve vefat eden tarikat mensupları da bu hazirelere defnedilirdi. Bektaşî tarikatının merkez asitanesi Hacı Bektaş'ta, Mevlevî tarikatının Konya'da, Halvetî tarikatının Sümbüli kolu İstanbul Merkez Efendi'de, Halvetî Tarikatı Şabani kolu merkez asitanesi ise Kastamonu'da idi. Eğer bir tarikatın aynı şehirde örneğin İstanbul'da çok sayıda dergâhı veya tekkesi varsa en büyük olanı merkez Asitane olarak görev yapardı. Mevlevî tarikatının İstanbul'da 7 tane tekkesi olduğundan Yenikapı Mevlevihane'si “ Asitane “ olarak görev yapıyordu.² Kuşadası'nda ilk bilinen Türk tarikatı Bektaşîliktir. Osmanlı döneminde bilhassa Konevi Damat Mehmet Paşa'nın kenti imar faaliyetleri ve büyük bir külliye yaptırmasından ve Güvercinada Kalesi'nde bulunan Yeniçeri sayısını artırmasından sonra Bektaşîlik en bilinen ve yaygın tarikatlardan biri olmuştur. Yeniçerilerin Bektaşî tarikatına mensup olmaları ve Osmanlı toplumunda önemli bir yerleri olması hasebiyle Kuşadası'nda yüzyıllarca Bektaşî tarikatının dergâhı vardı. 1821 yılında padişah II. Mahmut'un emriyle ortadan kaldırılan Yeniçeri ocağı, yapılan büyük katliam ve akabinde Bektaşîliğin yasaklanması, Bektaşî dedelerinin ileri gelenlerinin idam edilmesi, çoğunluğunun Anadolu'nun değişik bölgelerine sürgüne gönderilmesi, Bektaşî tekkelerinin yenilerinin kapatılması, eskilerinin Nakşibendi tekkelerine dönüştürülmesi ve bu tekkelere Nakşî şeyhlerin atanması gibi olumsuzluklar nedeniyle Kuşadası Bektaşî tekkesi 'nin de ortadan kaldırıldığı sonucuna varmaktayız. Kuşadası'ndaki Bektaşî varlığını kanıtlayan ve günümüze ulaşan somut delillerden bahsedelim. Cami atik ve Dağ mahalleleri arasındaki “ Cevraki Bektaşî Mezarlığı “, Adalızade mezarlığında bulunan Osmanlı Mezar taşları, Girit adasından Kuşadası'na zorunlu olarak göç eden muhacirlerin mezarlıklardaki ayrı bölümlerde bulunan “ Girit sofaları “³, bu mezar taşlarında bulunan Girit adasındaki Türklere özgü “ muhacir mezar taşları simgeleridir.”

---

¹ Baha Tanman, Asitane, TDV İslam ansiklopedisi, cilt 3 sayfa 486.

² Erman-Doğan Pür, İstanbul Mevlevihaneleri ve Mevlevîlikle İlgili Günümüze Ulaşanlar, Kültür Dergisi, sayfalar 20-23

³ Mahmut Ökçesiz, Adalızade mezar taşlarındaki muhacir simgeleri, KUYETA Yerel tarih Dergisi, Kasım 2015 sayısı, sayfalar 8-9

Kuşadası'nda bir zamanlar dergahı veya tekkesi olduğuna inandığımız ikinci ana tarikat ise Halvet iliktir. Daha çok Suriye ve Irak civarında yaygın olan bu tarikat Osmanlı'nın üç kıtaya ulaşan fetih politikası nedeniyle Anadolu'ya gelmiş ve Anadolu'da bilhassa Osmanlı döneminde çok çeşitli kollara ayrılmış ve çok sayıda dergaha ve tekkeye sahip olmuştur. Türk tasavvuf hayatında “ tarikat lar doğuran tarikat “ adıyla bilinen bu Türk tarikatı ilçemizde de Adalızade lakabıyla ünlenmiş Mustafa bin Hamza tarafından tanıtılmış ve dergahı açılmıştır. 17. yüzyılda yaşayan önemli bir din alimi olan, yazdığı kitapları Osmanlı medreselerinde okutulan ve Adalızade mezarlığında bir tekkesi olduğuna inandığımız bu pirin Kuşadası toplum hayatına büyük tesirleri olmuştur. ⁴ Halveti tarikatının Kuşadası'ndaki önemli pirlereinden biri de 18.yüzyılın ikinci yarısı ve 19.yüzyıl başları arasında yaşamış ve Adaviyye yani Kuşadalı diye tanınan İbrahim Halveti hazretleridir. Bu büyük Türk Mutasavvufu Kuşadası Çınar köyü doğumludur ve İslam aleminde Kuşadalı İbrahim Halveti Efendi diye ünlenmiştir. Öğrencilerine yazdığı mektuplarla tanınan ve İstanbul'da bir makam kabri bulunan bu pirin Halvetiyye tarikatının İbrahimiyye kolunun kurucusu olduğu kabul edilir.⁵ Türk-İslam aleminde çok tanınan ve sevilen bir pirin elbette Kuşadası'nda müritleri, sevenleri ve bir tekkeleri vardı diye düşünüyoruz ancak ne yazık ki ilçemizde bir Halveti tekkesi veya zaviyesi bugün mevcut değildir veya şu ana kadar araştırılmadığı için bulunamamıştır. Kuşadası'ndaki bir diğer önemli tarikat ise Bektaşiliğin ana kollarından biri olan Rufailik 'ten türemiş Ma'rifi kolu'dur. Bu tarikat hakkındaki ilk bilgiler ve tarikatın Kuşadası'ndaki piri Ali Ferdi Baba'nın Kuşadası şeyhi olduğu o zaman Ege Üniversitesinde öğretim üyesi olan ve halen Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinden sayın Prof. Atabey Kılıç hoca tarafından Kuşadası sempozyumunda verilmişti.⁶ Ali Ferdi Baba Manisa ili Demirci ilçesi merkez olmak üzere I 800'lü yılların başında faaliyette olduğunu bildiğimiz Alevi-Bektaşî-Rıfâ'i meşrepli bilinmeyen tarikatlarımızdan olan Ma'rifi tarikatının şeyhlerindendir. Ma'rifi tarikatı pek çok bakımdan dikkat çekici karakteristik özellikler arz etmektedir? Öncelikle samimi duygulara sahip, nefsi terbiye etme konusunda kendilerine has yöntemleri bulunan inançlı Aleviler olarak karşımıza çıkan Ma'rifi tarikatı mensupları, zamanla tekkelerinin, dergahlarının birer kültür merkezi haline gelmesini de sağlamışlardır.

---

⁴ Yard. Doç. Dr. Gökhan Sebati IŞKIN, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 11/1 sayısı, 2007 Sivas, sayfalar 153-171

⁵ Halveti tarikatı silsilesi, <http://www.halveti.net/Tasavvuf.asp cid=6&sid=24>

⁶ Atabey Kılıç, Ma'rifi Tarikatı ve Kuşadası Şeyhi Ferdi Baba'nın Aruzla Yazılmış Bazı Şiirleri, Geçmişten Günümüze Kuşadası Sempozyumu, 23-26 Şubat 2000, Kuşadası

Ma'rifi tarikatı, Ege bölgesinin özellikle Manisa, İzmir ve Aydın illerinde yakın zamana kadar varlığını takip edebildiğimiz, esasen Rıfa'i tarikatına bağlı, dolayısıyla Alevi-Bektaşî itikadından da fazlasıyla etkilenmiş, aynı zamanda bünyesinde ahi-fütüvvet teşkilatı izleri de taşıyan bir tasavvufî müessese özelliği arz etmektedir. Bu tarikata dair elimizde bulunan bilgiler şimdilik, tarikatın terekelerinden olup Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü tarafından yürütülen derleme faaliyetleri çerçevesinde özellikle Manisa ili Demirci ilçesinden Hulusi Emetli 'nin bağışlamış olduğu el yazması eserler arasında olan ve bugün Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde bulunan yazmalardan elde ettiklerimizle sınırlıdır.⁷ Kuşadası Ma'rifi tarikatı şeyhi olan Ali Ferdi Baba'nın torunlarından olan ve İstanbul'da yaşayan mimar Semra Tigrel hanımefendi 'nin son sekiz yıldır verdiği mücadele sonunda Kuşadası Ma'rifi tarikatı vakfiyesi, tarikatın dergahı, dergahın müstemilatı ve bahçesindeki Ali Ferdi Baba'nın mezar taşı bulunmuş ve ortaya çıkarılmıştır. Kuşadası ilçesi Cami atik mahallesi 76 ada 5 parsel Yayla sokak no : 2 de yer alan bu dergahtaki Ali Ferdi Baba'nın mezarı 30.10.2014 tarih ve 3233 nolu karar sayısı ile Aydın Anıtlar Kurulu tarafından tarihi yapı olarak tescil edilmiştir. Semra Tigrel hanımın gayretleri sonucunda yine Ma'rifi tarikatının vakfiyesine Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde 582/1 nolu defterin 210. Sayfası ve 142. Sırada yazılı olduğu tespit edilmiştir. Bu belgelerden elde edilen bilgilere göre Kuşadası Ma'rifi dergahı 1269 hicri, Ağustos 1853 miladi tarihinde tekke vakfı olarak kurulmuş ve bir semahane, bir şeyh hücresi, bir fukara-i dervişan hücresi, bir şadırvan, bir harem dairesi ve bahçe ile hazire 'den oluşmaktadır. Ali Ferdi Baba'nın mezar taşı kitabesinden anladığımıza göre kendisi burada Ma'rifi şeyhi olarak 35 sene hizmet vermiş ve 1296 hicri ve Miladi 1879 tarihinde vefat etmiştir.⁸ Türk tasavvuf kültürünün en önemli tarikatlarından biri de Mevleviliktir. Müslüman-Türk toplumunu öğretileri ile 800 yıldan fazla süredir derinden etkileyen ve toplum hayatına yön veren önemli mürşitlerden biri de Mevlana yani efendimiz lakabıyla meşhur Celaleddin-i Rumi hazretleridir. Mevlevilik İslam dünyasında yüzlerce şubesi olan, üç kıtaya yayılan ve günümüzde ABD bile muhibbileri olan bir tarikattır. Her yıl 17 Aralık tarihlerinde Şeb-i Aruz yani düğün günü adıyla sema törenleri düzenlenen ve dünyada Sufiler olarak tanınan bu tarikatın elbette Kuşadası'nda sevenleri yani muhibbileri olmuştur. Kuşadası'nda Mevlevilerin varlığının en önemli delillerinden biri Adalızade mezarlığında bulunan Girit, Mora ve Selanik muhacirleri mezar taşları kitabeleridir. Girit adası Kandiye ve Hanya şehirleri ve Mora Yarımadası'ndan gelen Türk Mevlevileri 'nin Aydın ve Kuşadası civarına iskan edildiklerini biliyoruz.

---

⁷ Prof. Dr. Atabey Kılıç, Ma'rifi tarikatı şeyhi Ali Ferdi Baba, İlmi Araştırmaları dergisi sayı 12

⁸ Kuşadası Ma'rifi Dergâhı, KUYETA yerel tarih dergisi, Kasım 2015 sayısı, sayfalar 6-7

Buna ilaveten Aydın Veysi paşa mahallesinde Hükümet konağının hemen kuzeyinde ve ilk top yatağı varyantının kenarında yer alan Mevlevihane'den günümüze iki odalı bir hamam ve bir türbe ulaşmıştır. Mevlevihane'nin tarihi hakkında çok geniş bilgi bulunmamasıyla beraber kayıtlardan 19 asırda Sultan Abdülhamit'in Aydın Mevlevihane'si Şeyhi Şemsi Dede'nin Girit adasındaki Hanya Mevlevihane'sini kurmakla görevlendirilmesinden Aydındaki Mevlevihane'nin varlığı anlaşılmaktadır. Hanya Mevlevihane'sinin kuruluş hikâyesi 1873 yılında Konya Mevlâna dergâhı çelebisine gönderilen 77 imzalı bir dilekçe ile Mevlevihane kurulması isteği ile başlamıştır. Bu istekte yaz aylarında Hanya'ya giden Aydın Mevlevihane'si Şeyhi Şemsi Dede'nin önemli bir katkısı olmuştur. 1873 yılında yapımı kararlaştırılan Mevlevihane 1880 yılında tamamlanmıştır. Aslen Konyalı olan Kara Süleyman Şemsi Dede kurucu Şeyhi olmuş ve ailesi ile birlikte adaya yerleşmiştir.⁹ Kuşadası dini ve sosyal hayatına yön veren bu tarikatlardan başka bir de Melami adı verilen uzun zamandır kapalı olarak faaliyetlerini yürüten bir topluluk vardır. 9. yüzyılda Horasan'da Süflilikten ayrı bir akım olarak ortaya çıkıp 10. Ve 11. yüzyıllar boyunca etkili olduktan sonra 12. yüzyıldan itibaren tasavvufun tarikatlar şeklinde örgütlenmesi sürecinde bunların içinde bir neşve halinde varlığını sürdüren Melâmetiyye'nin kurucusu olarak Hamdun Kassar değerlendirilmiş, ardından Ömer Dede Sikkîni'ye ,izafe ettiği Bayramiyye tarikatının bir kolu olmuş ve en sonda Muhammed Nûrî'l-Arabî'ye nispet edilerek Melâmiyye -i Nûriyye kolu halini almıştır. Melâmiyye ilk, orta ve son devir Melâmîliği şeklinde üç bölümde incelenmiş ve Abdülbaki Gölpınarlı da Melamilik ve Melâmîler adlı eserinde bu üçlü tasnife uyarak konuyu ilk devre Melamileri (Melâmetîler), ikinci devre Melâmîler'i (Bayramîler) ve üçüncü devre Melâmîler'i diye ele almıştır.¹⁰ “ Bi-ser-ü pa-elsiz, ayaksız, dilsiz “ anlamına gelen bu Farsça kelimeleri hayat felsefeleri yapan bu öğretide Muhittin Arabî'nin "Vahdet-i vücud" görüşünün derin etkisi vardır. Melamiler kaçınılması mümkün olmayan cemaatle namaz dışındaki ibadetlerini ve Allah'a yakınlıkla ilgili hallerini halktan gizlerler. Bunları açığa çıkarırlarsa kendilerini kınarlar. Gerçek durumlarını sezdirmemek için halk içinde sıradan bir insan gibi giyinip kendilerini belli etmeden yaşamaya çalışırlar. Görünüş ve gösterişe değer vermezler. İnsanlara yalnız kötü taraflarını gösterip iyiliklerini gizlemede çok ileri gittiklerinden, çevresindekiler onları kusurlu kimseler sanarak ayıplar ve kınarlar. En hoşlanmadıkları şey, kibir ve gösteriştir. Bu kötü huylardan korunmak, Melamilikte bir kuraldır. Özel giysileri ve tekkeleri yoktur. Melamiler kimseye dertlerini açmazlar. Çünkü kula ihtiyacı bildirmek, muhtaçtan yardım istemektir.

---

⁹ Mehmet Çakır, Mevlevihane araştırılmayı bekliyor, Aydın post gazetesi 16 Şubat 2010 sayısı

¹⁰ Nihat Azamat, TDV İslam Ansiklopedisi Melamiyye maddesi, cilt 29, sayfalar 25-29

Bu sebeple ihtiyacı Allah'tan dilemek ve Peygamber'in yolundan gitmek, kulluğun iki esasıdır. Birbirlerinin yardımına koşarlar. "Mümin, kardeşi için gece kandil, gündüz asa olmalıdır" derler. Kuşadası Melamileri 'nin varlığını yine Adalızade mezar taşlarından anlıyoruz. Adalızade mezarlığında şu ana kadar 3 adet mezar taşı bulduk ve bu taşlar Kuşadası eski mezarlıklarında " Melami sofaları " olduğunun kanıtlarıdır ve buraya eski mezarlıkların kaldırılması sırasında yerlerinden alınıp bu mezarlığa taşınmışlardır.